

A.J. van Berkel en R. Kleijnen (red.)

Taalleerproblemen in het Voortgezet Onderwijs

*Lezingen gehouden ter gelegenheid van de opening van het
Centrum voor Taalleerproblemen in het Voortgezet Onderwijs op
12 januari 1990*

1990
FORIS PUBLICATIONS
voor Vrije Universiteit Amsterdam
Dordrecht - Holland / Providence - USA

- Henneman, K. (1985) Hulpverlening aan leerlingen met lees- en schrijfproblemen. In: A. van der Leij & L.M. Stevens (Red.), *Dyslexie 85*. Verslag van het congres te 's-Gravenhage. Lisse: Swets & Zeitlinger, 171-194
- Henneman, K., J. Clemens, J. Hamers & D. Visser (1986) Spellingdiagnostiek in het voortgezet onderwijs. In: L.M. Stevens & A. van der Leij (Red.), *Dyslexie 86*. Verslag van het congres te Utrecht. Lisse: Swets & Zeitlinger, 123-140
- Henneman, K., & W.I.M. van Calcar (1988) Problemen met tekstbegrip: directe instructie in het gebruik van strategieën een mogelijke oplossing. In: A. van der Leij & J. Hamers (Red.), *Dyslexie 88*. Verslag van het congres te Utrecht. Lisse: Swets & Zeitlinger, 137-152
- Leij, A. van der (1983) *Ernstige leesproblemen*. Lisse: Swets & Zeitlinger, (diss.)
- Leij, A. van der (1985) Methodieken voor behandeling van ernstige leesproblemen. In: A. van der Leij en L.M. Stevens (red.), *Dyslexie 85*. Verslag van het congres te 's Gravenhage, Lisse: Swets en Zeitlinger, 117-135
- Leij, A. van der, H. Smeets, & V.H.P. van Daal (1990) De ontwikkeling van de Computergestuurde Toets voor Aanvankelijk Lezen. *Pedagogische Studiën*, april.
- Perfetti, C.A. (1985) *Reading ability*. New York: Oxford University Press.
- Reitsma, P. (1983) *Phonemic and graphemic codes in learning to read*. Amsterdam: Vrije Universiteit (diss.)
- Struiksma, A.J.C. (1985) Lezen en spellen leren aan dyslectische kinderen: uitwerking van een aantal orthodactische principes. In: A. van der Leij en L.M. Stevens (red), *Dyslexie 85*. Verslag van het congres te 's Gravenhage. Lisse: Swets en Zeitlinger.

Spellingsysteem en fonologisch systeem

3

G.E. Booij

Inleiding¹

Het traditionele beeld van het Nederlandse spellingsysteem kunnen we als volgt omschrijven: de Nederlandse spelling is een alfabetische spelling waarbij in principe ieder foneem met een eigen letter wordt weergegeven. De één-op-één-correspondentie tussen fonemen en letters wordt echter doorbroken door een viertal factoren:

- (a) Er zijn niet voldoende letters om voor ieder foneem een aparte letter te gebruiken. Dit heeft als consequentie dat we een aantal digrafen (combinaties van twee letters) moeten gebruiken: *uu*, *ee*, *oo*, *aa* (in gesloten lettergrepen, wisselend met respectievelijk *u*, *e*, *o*, *a* in open lettergrepen) *ie* (in gesloten lettergrepen, met zowel *ie* als *i* in open lettergrepen) *liet* versus *gieter*, *Wibq* versus *Wiebe*, *oe*, *eu*, *ch* en *ng* en verdubbelde medeklinkerletters na korte vocalen. Een verdere consequentie van dit gebrek aan letters is dat we de *g* gebruiken voor de schwa, met als gevolg dat *ee* optreedt aan het woordeinde, hoewel deze dan in een open lettergreep staat.
- (b) De Nederlandse spelling is gebaseerd op het principe van gelijkvormigheid: bij [b]/[p], [d]/[t] en [g]/[x] alternanties zoals die zich voordoen in de uitspraak van morfemen (= kleinste taalbouwswels met betekenis of grammaticale functie) als *krab*, *hoed*, en *vlag* spellen we respectievelijk *b*, *d*, *g*. De [v]/[f]- en [z]/[s]-alternanties doen echter niet mee, zodat we *graaf* spellen naast *graven*, en *huis* naast *huizen*.
- (c) Het principe van analogie schrijft voor dat we werkwoordsvormen met een stam op -d spellen naar analogie van de andere werkwoordsvormen. Zo krijgen we *wordt* naar analogie van *werkt*, en *baadde* naar analogie van *zaaide*. Dit geldt echter soms niet als dit dubbele medeklinkertekens oplevert zoals *tt* in de 3e persoon enkelvoud van werkwoorden (*eett*) en *tt* of *dd* aan het eind van voltooidde/passieve deelwoorden (*gevat*, *gebaadd*);

¹ Zie voor een breder overzicht van het Nederlandse spellingsysteem Booij e.a. (1979).

de enige situatie waarin **dd** en **tt** zijn toegestaan is in verledentijdsvormen als **baadde** en **vatte**.

(d) Het principe van etymologie: de spelling van sommige woorden en suffixen weerspiegelt de klankgeschiedenis ervan (**ei/ij**, **au/ou**, **-isch**, **-lijk**, **-alt**), en leenwoorden worden vaak nog gespeld als in de taal van herkomst (**baby**, **cheque**, **shampoo**).

De didactiek van de Nederlandse spelling is er doorgaans op gericht de moeilijkheden die deze vier typen doorbrekingen van de één-op-één-correspondentie tussen foneem en letter vormen voor de leerder van de Nederlandse spelling te helpen overwinnen.

In deze bijdrage zal ik proberen dit beeld van de moeilijkheden van de Nederlandse spelling wat verder aan te scherpen door gebruik te maken van moderne inzichten uit de fonologie. Hoewel zo'n scherper beeld niet automatisch leidt tot een betere didactiek, en ik op dat punt ook geen pretenties heb, denk ik wel dat een zo goed mogelijk inzicht in het Nederlandse spellingstelsel een voorwaarde is voor het verder ontwikkelen van een adequate en leerlinggerichte spelling-didactiek.

De autonomie van het spellingsstelsel

Het hierboven geschetste beeld van de Nederlandse spelling maakt direct al zichtbaar dat voor een correcte hantering van de spelling vereist is dat de speller tot een zeker niveau van abstractie in staat is bij de analyse van zijn taal. Niet alleen is voor het hanteren van de regels van analogie en gelijkvormigheid toepassing van grammaticale begrippen als persoon en getal nodig, maar ook de regels voor verdubbeling van vocalen en consonanten veronderstellen abstracte kennis: het onderscheid tussen open en gesloten lettergrepen, d.w.z. kennis van de structurering van letterreeksen in grotere gehelen. Dit onderscheid tussen gesloten en open lettergrepen ('lettergreep' is een grafemische notie) is grotendeels gebaseerd op het onderscheid tussen gesloten en open syllables. Het begrip 'syllabe' is een fonologische notie, en moet nadrukkelijk onderscheiden worden van de grafemische notie 'lettergreep'.² Syllaben zijn de grotere eenheden waarin klankreeksen primair worden gestructureerd; deze structurering wordt in dit artikel aangegeven door ronde haakjes, b.v. (ka)(no) als syllabeverdeling van het woord **kanon**. In bijvoorbeeld zowel **abri** en **maalden** wordt de klank /a:/ gevolgd door twee

2 Voor 'syllabe' is vroeger wel het Nederlandse woord 'klankgreep' voorgesteld. Hoewel dit inderdaad een mooi paar zou vormen met 'lettergreep', heeft de term 'klankgreep' geen ingang gevonden in de Nederlandse fonologie.

medeklinkers. Dat er toch verschil in spelling is van de klinker /a:/ volgt uit de fonologische regelmaat dat /br/ een welgevormd begin van een syllabe is, maar /ld/ niet. Derhalve staat de /a:/ in **abri** in een open syllabe, en die in **maalden** in een gesloten syllabe.

Dat de notie 'lettergreep' ook feitelijk niet geheel samenvalt met de notie 'syllabe' zien we o.a. in de spelling van de vocalen voor de digrafen **ch** en **ng**: deze digrafen worden opgevat als lettergreep-sluitende clusters blijkens spellingen als de volgende:

(1) a lachen, echo, goochelen (niet: lachchen, echcho, gochelen)

b zingen, jongen (niet: zingngen, jongngen)

Blijkbaar tellen **ch** en **ng** grafemisch als twee 'consonanten', waarbij de lettergreepgrens in het midden van die cluster valt. Zo telt **zin** in **zingen** als een gesloten lettergreep, hoewel er van een (fonologische) syllabe /zin/ geen sprake is. Ook verdubbelde consonanten tellen als twee 'consonanten', met de lettergreepgrens erin, waardoor we bijvoorbeeld voor **bakker** de eerste lettergreep **bak**, maar de eerste syllabe (ba) krijgen³. Merk op dat een woord als **bakker** slechts één [k] bevat!

Hoewel dus het Nederlandse spellingsstelsel deels de fonologische structuur van het Nederlands weerspiegelt, is er ook sprake van een zekere eigenwetelijkheid die maakt dat de noties 'lettergreep' en 'syllabe' niet samenvallen. Hieronder zullen we nog een voorbeeld van die eigenwetelijkheid tegenkomen.

Gelijkvormigheid en onderliggende vormen

Het principe van gelijkvormigheid zegt dat we bijvoorbeeld **hoed** spellen vanwege **hoeden**, **krab** vanwege **krabben**, en **vlag** vanwege **vlaggen**. Merk op dat het principe echter niet op de volgende, meest voor de hand liggende manier mag worden geïnterpreteerd:

(2) Morfemen hebben altijd dezelfde grafemische vorm.

De regels voor verenkeling/verdubbeling van vocaal- en consonanttekens mogen immers die grafemische vorm wel aantasten:

3 Dat de lettergreepgrens tussen **ç** en **h** respectievelijk **n** en **g** valt, klopt met de fonologie van het Nederlands als we deze letters opvatten als afzonderlijke tekens voor consonanten: aan het begin van een syllabe kunnen /h/ en /g/ niet worden voorafgegaan door een andere medeklinker (behalve de /s/ voor de /g/). De afbreekconventies van het Nederlands zijn ook gebaseerd op lettergreepgrenzen (zie Booij 1985). Derhalve wordt zingen afgebroken als **zin-gen**. Inconsistent is dan echter dat **lachen** niet wordt afgebroken als **lac-hen**, maar als **lach-en**.

- (3) a metaal/metal-en, profeet/profet-en
b krab/krabb-en, vlag/vlagg-en

Bovendien verklaart de interpretatie van het principe van gelijkvormigheid zoals voorgesteld in (2) niet waarom de volgende wijze van spelling die de grafemische vorm van morfemen toch ook constant houdt, niet gewenst is:

- (4) hoet/hoet-en, krap/krappen, vlach/vlachen

We kunnen daarom het principe van gelijkvormigheid beter fonologisch interpreteren, in eerste instantie als volgt:

- (5) Spel de onderliggende vorm van morfemen

De onderliggende vorm van een morfeem is die fonologische representatie van waaruit de fonetische vorm(en) ervan kan/kunnen worden afgeleid. Zo is /hud/ de onderliggende vorm van hoed. De /d/ wordt gerealiseerd als een [t] aan het eind van een syllabe volgens de bekende fonologische regel van het Nederlands die zegt dat plof- en wrijfklinken stemloos worden aan het eind van een syllabe (cf. Booij 1981). De afleiding van de twee fonetische vormen van hoed, [hut] en [hud] verloopt dus als volgt:

(6)	onderliggende vorm	/hud/	/hud + en/
	syllabeverdeling	(hud)	(hu)()
	stemverlies	t	-
	fonetische vorm	[hut]	[huden]

Gegeven deze fonologische analyse is het duidelijk dat het principe van gelijkvormigheid erop neer komt dat, althans in deze gevallen, onderliggende vormen moeten worden weergegeven in de spelling. Principe (5) heeft echter een veel ruimere strekking, zoals we hieronder zullen zien. Hier noem ik vast dat ook de regel van analogie eronder valt. Immers, de spelling van bijvoorbeeld wordt met dt is simpelweg de spelling van de onderliggende vorm van dit woord: /word + t/. Evenzo is /ba:d + de/ de onderliggende vorm van baadde. Het is een bekend feit dat het gelijkvormigheidsprincipe, en dus ook principe (5), niet consequent wordt toegepast, namelijk niet t.a.v. de [v]/[f]- en de [z]/[s]-alternantie. In haar onlangs door de Europa-Boekenclub bekronde⁴ essay 'De Tao van taal, of: Chanel no. 5 en het Geval Nederlands' (Wester 1989) dat positief werd besproken in NRC-Handelsblad en het tijdschrift Onze Taal

- 4 Er zaten geen taalkundigen in de jury die de inzendingen voor deze essay-prijsvraag met als thema 'Gaat het Nederlands teloor?' beoordeelde.

(januari 1990) stelt Jet Wester dat het spellingsysteem van het Nederlands helemaal niet inconsistent is op dit punt, omdat de onderliggende vormen van bv. graaf en huil uitgaan op een stemloze wrijfklink: /gra:f/ resp. /huil:/, en niet, zoals doorgaans wordt aangenomen, /gra:v/ en /huil:/, gebaseerd op meervoudsvormen als graven en huizen. De [v] en [z] in de meervoudsvormen worden in haar analyse afgeleid door de volgende fonologische regel:

- (7) f, s → v, z na lange vocaal of l, r, m, n voor een volgende vocaal

Wester concludeert op basis van deze fonologische analyse het volgende:

"De spelling van het Nederlands, zo luidt de wonderlijke conclusie, blijkt [in dit opzicht] allesbehalve inconsistent te zijn: het is slechts een duidelijke vingervijzing hoe de abstractheid van onze spelling afwijkt van het fonetische grepen kan worden. Voor zover de spelling afwijkt van het fonetische 'spellen zoals je 't zegt' codeert die spelling een heel precieze mentale representatie van taal, namelijk de onderliggende vorm zoals die in de modernste theoretische taalkunde [...] aangenomen wordt." (Wester 1989: 42)

Deze conclusie is inderdaad wonderlijk, want de inconsistentie blijft, ondanks Westers bewering van het tegendeel. Immers, nu wordt soms de onderliggende vorm weergegeven (bijvoorbeeld huil), soms de fonetische vorm (huizen - spelling van de onderliggende vorm zou huisen opleveren!), en dus niet systematisch één niveau van representatie.

Bovendien moet worden opgemerkt dat de fonologische analyse als zodanig twijfelachtig is. Als regel (7) bestond, dan zou deze vele uitzonderingen kennen, niet alleen die van het type grafelijk en huiselijk - woorden op -elijk zijn in elke fonologische analyse uitzonderingen -, maar ook woorden als wasem, asem, en Asaf, en meervoudsvormen als kaarsen, kansen, grafen (wiskundige notie), mensen, dansen, Jansen, eisen, etc. Regel (7) zou dus de status krijgen van 'niet-automatische regel', d.w.z. een regel die niet op alle woorden werkt waarop die regel van toepassing is. Omgekeerd heeft de analyse die uitgaat van /v/ en /z/ als onderliggende slot-consonanten die problemen niet. De alternanties v/f en z/s worden dan verantwoord als beschreven in (6).

Deze kwestie is ook van belang omdat ik hieronder zal claimen dat de Nederlandse spelling alleen abstraheert van het effect van automatische fonologische regels - en dat zelfs niet geheel -, maar zeker niet van niet-automatische fonologische regels. Dat kan worden geïllustreerd aan de hand van de fonologische regel van het Nederlands die de volgende alternanties verantwoordt (cf. Booij 1981: 128-129):

(8)	solidair	solidariteit
	fundamenteel	fundamentalisme
	directeur	directoraat
	generaals	generaalsiteit

De regel die hier in het geding is, verandert voorklinkers, d.w.z. klinkers met het kenmerk [-achter] in hun tegenhangers, die [+achter] zijn. De regel werkt echter alleen op uitheemse morfemen die gevolgd worden door een ander uitheemse morfeem. Bovendien zijn er uitzonderingen zoals *nerveusiteit* naast het regelmatige *nerveusiteit*, en voor sommigen *religieusiteit* in plaats van *religiositeit*. De regel is dus niet automatisch. We zien nu dat de spelling niet de onderliggende vorm weergeeft. Die onderliggende vorm zou bijvoorbeeld voor *fundamentalisme* /fundamenteel-isme/ zijn, en we zouden dan de spelling *fundamentalisme* krijgen. Kortom, de Nederlandse spelling abstraheert niet van het effect van niet-automatische regels. Dit kan ook worden gezien in de spelling van kleinwoorden, waarbij nooit de onderliggende vorm van het kleinwoordsuffix, /tje/, wordt gespeld, maar altijd de fonetische vorm, bijvoorbeeld niet *riemtje*, maar *riempje*. De regels die de fonetische vormen van de kleinwoordsuffixen afleiden, hebben eveneens een niet-automatisch karakter (ze kennen uitzonderingen zoals *weggetje* naast het regelmatige *wegje*, en bovendien werken de regels alleen op kleinwoorden). Principe (5) moet dus worden vervangen door (9):

- (9) Abstraheer in de spelling van het effect van automatische fonologische regels

Principe (9), dat dus zegt dat het effect van automatische regels niet zichtbaar gemaakt moet worden in de spelling⁵, kent echter in ieder geval de volgende twee al genoemde uitzonderingen: (i) we abstraheren niet van het effect van de regel van verstemlozing bij /v/ en /z/; (ii) we abstraheren niet altijd van het effect van de regel die clusters van twee identieke consonanten vereenvoudigt tot één, vandaar bijvoorbeeld *zet* i.p.v. *zett*.

In de volgende paragraaf zal ik laten zien hoe principe (9) ons ook inzicht verschaft in het waarom van de diverse spellingen van de medeklinker [j].

- 5 Principe (9) voorspelt wel correct dat, als Westers analyse correct zou zijn, de spelling van de meervoudsvorm *huizen* een *z* moet bevatten. Immers, de door Wester voorgestelde fonologische regel heeft een niet-automatisch karakter, en het effect ervan moet dus in de spelling zichtbaar gemaakt worden.

De spelling van de [j]

De medeklinker [j] kan op vijf manieren gespeld worden:

- (10)
j	Jan, januari
i	kraai, mooi,
y	yoghurt, yoga, ayatollah, Booy
ij	Booij, Kooij, Mooij, De Rooij
(i)ll	maillot, vanille, mitrailleur

Daarnaast wordt hij in de volgende voorbeelden waar hij intervocalisch optreedt, helemaal niet gespeld. (Hij zou wel gespeld moeten worden als we werkelijk fonetisch zouden gaan spellen, zoals sommige spellinghervormers willen.)

- (11) The[j]o, muse[j]um, knie[j]en

Op het eerste gezicht lijkt deze spelling van de [j] nogal complex. Ik zal echter laten zien dat dit slechts schijnbaar is. Over de *y*, de *ij* en de *(i)ll* valt verder niets te zeggen, deze spellingen volgen uit het principe van etymologie, en moeten per woord worden geleerd: het zijn historische spelvormen of leenwoorden. En op zich is het geen probleem dat we de spelvorm van woorden in ons geheugen moeten opslaan. Dat doen we toch al, zelfs in het geval van de zogenaamde 'klankzuivere' woorden (cf. Reitsma 1983).

De keus tussen *i* en *j* als weergave van de [j] wordt als volgt bepaald:

- (12) Spel *j* als [j] staat vóór de klinker van zijn lettergreep, *i* als [j] staat ná de klinker van zijn lettergreep

Deze variatie valt dus te vergelijken met de spellingvariatie bij lange vokalen: de positie van een klank in de lettergreep is bepalend voor de gespelde vorm ervan. Zowel bij *kraai* als bij *Jan* wordt dus de onderliggende vorm weergegeven (die gelijk is aan de fonetische vorm). De variatie in spelling is puur grafemisch bepaald, en weerspiegelt niet een verschil in onderliggende vorm, evenmin als de twee grafemische vormen *metaal* en *metaal(-en)* een verschil in onderliggende vorm weerspiegelen⁶. In woorden als *lonisch* [jo:nis], *alo* [a:jo:] 'assistent in opleiding' en *oio* [o:jo:] 'onderzoeker in opleiding' wordt de [j] aan het lettergreepbegin weliswaar door *i* weergegeven, maar dat is niet in strijd met (12): hun grafemische vorm wordt op andere wijze bepaald, respectievelijk door het principe van de etymologie en dat van afkorting via aaneenschakeling

- 6 De spelling *i* voor [j] is wel in die zin plausibel dat volgens de huidige fonologische inzichten de [j] onderliggend als een /i/ kan worden gerepresenteerd, namelijk als een /i/ die geen syllabekern vormt.

van de eerste letters van de woorden. De *i* in *ai* en *oi* wordt als [i] geïnterpreteerd, omdat dat een tweesyllabisch woord oplevert, terwijl interpretatie van de *i* als vokaal een trisyllabisch woord oplevert. Blijkbaar gaat de voorkeur uit naar de interpretatie met het minimaal aantal syllaben (dit is volgens de hedendaagse fonologie een universeel verschijnsel). De trisyllabische interpretatie, die strikt genomen vereist wordt door principe (12), komt echter ook voor. Zo heb ik *ai* trisyllabisch horen uitspreken door een inspecteur van het Hoger Onderwijs.

Interessant is tenslotte hier ook de spelling van meervoudsvormen, bijvoorbeeld *kraaien* in plaats van het verwachte *kraien*. De syllabeverdeling van *kraaien* is immers (kra:)(jen)? Hier blijkt opnieuw dat lettergreep en syllabe niet samenvallen. De sequenties *ai*, *oei* en *ooi* worden blijkbaar beschouwd als eenheden die altijd behoren tot dezelfde lettergreep. De lettergreepverdeling is daarom *kraai-en*.

In informele spreektaal kan de intervocalische /d/ van woorden als *rode* ook worden gerealiseerd als [j]: [ro:je]. Deze regel is echter lexicaal geregeerd, d.w.z. slechts op een bepaalde opsombare verzameling woorden van toepassing. Zo kan de *d* van de woorden *mode*, *code*, *boden* en *noden* niet als [j] worden gerealiseerd. Moeten we dan concluderen dat de Nederlandse spelling soms ook abstraheert van het effect van niet-automatische regels, en dat de [j] soms ook door een letter *d* wordt weergegeven? Het antwoord is ontkennend. Immers, de spelling *rode* is zeer wel mogelijk, en de keus voor *rode* heeft met een geheel ander principe te maken:

- (13) Kies in geschreven taal voor de schrifttaalvariant van een woord, tenzij men het spreektaalkarakter van het weergegevene wil benadrukken

Principe (9) voorspelt ook precies waarom de [j] tussen twee vokalen (met uitzondering van de /a:/) nooit gespeld wordt. Deze [j] is de glijklank die voorspelbaar optreedt krachtens de volgende fonologische regel van het Nederlands:

- (14) Voeg een [j] in tussen twee opeenvolgende klinkers (behalve als de eerste een /a:/ is) als de eerste een voorklinker is, en [w] als de eerste een achterklinker is.

⁷ Omdat ook *ai* en *oi* beschouwd moeten worden als altijd behorend tot één lettergreep, levert dit een derde uitspraakvariant van de woorden *ai* en *oi*, met een korte beginklinker, indien lettergreep en syllabe worden geïdentificeerd. Ook deze derde variant is door mij geobserveerd, o.a. bij een hoogleraar Algemene Taalwetenschap.

Deze regel is uitzonderingsloos en automatisch, en daarom mag de spelling van het effect ervan abstraheren.

Het niet-spellen van de voorspelbare intervocalische [j] is daarom zo interessant omdat dit niet volgt uit het principe van gelijkvormigheid in zijn klassieke interpretatie zoals voorgesteld in (2), maar wel uit de fonologische herinterpretatie ervan zoals voorgesteld in (5) en (9). Bovendien maakt deze analyse begrijpelijk waarom kinderen geneigd zijn de hoorbare [j] wel te spellen: zo'n spelling van de fonetische vorm van een woord is immers strikt genomen niet in strijd met het principe van de gelijkvormigheid!

De spelvormen van woorden als *koeien* en *strooien* (als in *een strooien hoed*) vormen hier geen uitzondering. Het meervoud van *koe* bijvoorbeeld is niet afgeleid van het morfeem /ku/, maar van diens onvoorspelbare variant /kuj/. De regelmatige meervoudsvorm van *koe* zou dan ook [kuwen] zijn, een vorm die we kinderen kunnen horen gebruiken. De /u/ is immers een achterklinker, en derhalve verwachten we de overgangsklank [w]. De *i* in *koeien* en *strooien* is dus de weergave van een onderliggende /j/. Hetzelfde geldt voor de spelling van de *w* in woorden als *weduwe* en *Betuwe*, waar de [w] evenmin voorspelbaar is op grond van de fonologische context.

Conclusies

De relatie tussen het spellingsysteem van het Nederlands en het fonologisch systeem ervan kan het beste gekarakteriseerd worden in termen van een regeltypologie: het spellingsysteem abstraheert alleen van het effect van een bepaald deel van de verzameling van fonologische regels die binnen woorden werken, namelijk automatische, oftewel uitzonderingsloze regels.

Daarnaast zagen we dat het spellingsysteem slechts ten dele door de fonologie wordt bepaald, maar ook zijn eigen wetten kent: wisselingen in de grafemische representaties van een groot aantal klanken, en een lettergreep-begrip dat niet volledig geïdentificeerd mag worden met het fonologische begrip 'syllabe'. Degene die het Nederlandse spellingsysteem wil leren beheersen, moet zich dus een flink aantal principes en noties van abstracte aard eigen maken zoals die deels hierboven zijn genoemd, en het is op grond van zo'n analyse voorspelbaar waar zich op weg naar de volledige beheersing van het spellingsysteem struikelblokken kunnen voordoen. Mijn doelstelling hier is dan ook niets anders geweest dan een taalkundig verantwoord inzicht in die potentiële struikelblokken te geven, die hopelijk van nut is voor de onderwijspraktijk.

Literatuur

- Booij, G.E. e.a. (1979) Spelling. Groningen: Wolters-Noordhoff
- Booij, G.E. (1981) Generatieve fonologie van het Nederlands. Utrecht /Antwerpen: Het Spectrum
- Booij, G.E. (1985) 'Spelling als weergave van taal'. In: E.Assink & G.Verhoeven (red.) Vistas op spelling. Groningen: Wolters-Noordhoff, 47-55
- Reitsma, P. (1983) Phonemic and orthographic codes in learning to read. diss. Vrije Universiteit Amsterdam.
- Wester, J. G. Krol en Ch. Crombach (1989) Gaat het Nederlands teloor? Drie essays. Vianen: ECI.

Begeleiding van leerlingen met lees- en spellingproblemen in het voortgezet onderwijs: mogelijkheden en knelpunten

4

R. Kleijnen

Inleiding

In deze bundel vindt u bijdragen over mogelijkheden van diagnostiseren, remediëren, compenseren en dispenser van lees- en spellingproblemen. Bij mij ligt nu de taak om in dit artikel nader in te gaan op de opsporing en begeleiding van lees- en spellingproblemen in de praktijk van het voortgezet onderwijs.

Laten we ons eens verplaatsen naar die praktijk. Iedere dag werken duizenden leerlingen op een school voor L.B.O., M.A.V.O., H.A.V.O., V.W.O. of een vorm van voortgezet speciaal onderwijs aan allerlei opdrachten. Als we ons beperken tot opdrachten die te maken hebben met het verwerken van talige informatie, zal een aantal leerlingen daar meer dan normale moeilijkheden bij ondervinden. Zij zullen bijvoorbeeld de woordjes die ze de dag van tevoren geleerd hebben niet correct kunnen opschrijven. Schrijf je "kabeljauw" nu met "au" of "ou", schrijf je nu "voorzichtig" of "verzichtig"? Ook zullen er zeker leerlingen zijn, die zich afvragen waarom de leraar of lerares hen niet méér tijd gunt om de leesopdracht te voltooien, zodat ze misschien toch nog een kans maken op een voldoende. En ongetwijfeld zijn er leerlingen die zonder dat ze het in de gaten hebben lees- en schrijffouten maken: ze lezen bij voorbeeld "opsprong" in plaats van "opsporing" of ze schrijven een aantal woorden fout over van het bord in de volle overtuiging dat ze ze correct overnemen.

Een korte schets van praktijksituaties die zich op de scholen dagelijks afspelen. Voor al die klassen staan docenten, die zich afvragen waarom die jongen toch zoveel spellingfouten maakt en waarom dat overigens toch plientere meisje niet leest wat er staat.

Als de leraar, die gemiddeld zo'n 7 à 8 lesuren per dag verzorgt nog de moed heeft om over een verklaring voor deze verschijnselen na te denken, zou hij of zij het probleem af kunnen doen met: "te lui om te leren", "desinteresse" of "onconcentreerdheid". Maar als we geluk hebben (en gelukkig komt dit steeds vaker voor) zoekt de docent ook nog in een andere richting en vraagt hij of zij zich af of we hier te maken hebben met een bepaalde vorm van lees- en spellingproblemen en als we nóg meer geluk hebben, bezint hij of zij zich